

Павел Смоляк

ДЕНИСОВСКИЙ ЛЮБИТЕЛЬСКИЙ ТЕАТРАЛЬНЫЙ КРУЖОК В КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОМ ДВИЖЕНИИ ТЕРНОПОЛЬЩИНЫ КОНЦА XIX – ПЕРВОЙ ТРЕТИ XX ВЕКА

В статье проанализирована история деятельности любительского театрального кружка села Денисова Тернопольского уезда в культурно-просветительском движении конца XIX – первой трети XX века. Охарактеризована роль руководителей – И. Витошинского, П. Рыбака, В. Шарика, В. Самицы, Я. Людкевича как активных актеров и режиссеров. Обращено внимание на актерский состав, репертуар драматического кружка и его воплощение на любительской сцене.

Ключевые слова: Денисовский любительский театральный кружок, культурно-просветительское движение, Тернопольщина, актёры, режиссеры.

Pavlo Smolyak

DENYSIV AMATEUR THEATRICAL SOCIETY IN THE CULTURAL AND EDUCATIONAL MOVEMENT IN TERNOPIL DISTRICT IN THE END OF THE XIX CENTURY AND THE THE FIRST THIRD OF THE XX CENTURY

The article explores the history of the activities of the amateur theatrical society of the village of Denysiv of Ternopil district in cultural and educational movement in Ternopil region in the end of the XIX century and the the first third of the XX century. Characterized the role of leaders – Y. Vitoshynskyi, P. Rybak, V. Sharyk, V. Samyts, Ya. Liudkevych as active actors and directors. The attention is paid to the cast of actors, the repertoire of the dramatic society and its realization on the amateur stage.

Key words: Denysiv amateur theatrical society, cultural and educational movement, Ternopil district, actors, directors.

УДК 327.321:329(477.83/.86)

Василь Клок

СВЯТКУВАННЯ 1 ТРАВНЯ ПОЛЬСЬКИМИ ЛІВИМИ ПАРТІЯМИ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті аналізується святкування 1 травня польськими лівими партіями у міжвоєнний період. Характеризуються методи, які використовували політичні сили під час вуличних акцій цього дня.

Ключові слова: комуністи, соціалісти, мітинг, демонстрація, першотравень.

Актуальність проблеми ґрунтується на тому, що польські ліві партії відігравали важливу роль у політичному житті західноукраїнських земель у міжвоєнний період і крізь призму вивчення святкування 1 травня можемо краще зрозуміти розвиток соціалістичного та комуністичного руху в Східній Галичині.

Наукова новизна полягає в тому, що на основі об'єктивного та комплексного підходу, а також детального аналізу архівних матеріалів, проаналізовано методи святкування 1 травня лівими силами.

Об'єктом дослідження є першотравневі святкування у міжвоєнний період в Галичині.

Предметом дослідження – діяльність польських лівих сил під час святкування 1 травня.

Основна мета публікації полягає у тому, щоб на основі об'єктивного, комплексного аналізу дослідити святкування 1 травня польськими лівими силами Східної Галичини.

Завдання дослідження полягає у тому щоб простежити зв'язок зі святкуванням першого травня з політичним впливом на населення західноукраїнських земель польських лівих сил.

Основа джерельної бази статті складають архівні матеріали Держаного архіву Львівської області [1–6] та львівської преси міжвоєнного періоду [7–8].

Питання святкування 1 травня польськими соціалістами та комуністами у Східній Галичині у міжвоєнний період складається з кількох важливих аспектів. Передусім ця проблема ілюструє політичну діяльність лівих сил в умовах авторитарного режиму Ю. Пілсудського. Розкриває їх методи політичної пропаганди та деталі взаємин з державною владою в особі місцевої адміністрації та поліції. Дослідження святкування 1 травня дає змогу краще зрозуміти політичні

уподобання тогочасного населення західноукраїнських земель. З іншого боку, ця проблема є невід'ємною складовою історії повсякдення. Вона дає змогу вивчити "малі життєві світи" і життя пересічних громадян тієї епохи. Іншу важливу складову цього питання становить діяльність польської поліції під час святкування першотравня. В статті аналізуються методи діяльності різних лівих сил під час легальних та нелегальних виступів у цей день.

У липні 1889 р. Паризький конгрес II Інтернаціоналу в пам'ять про виступ робітників Чикаго, прийняв рішення про проведення 1 травня як дня щорічних демонстрацій. На західноукраїнських землях вперше це свято відзначено 1890 р. у місті Львові [8, s.1]. Отже, святкування 1 травня у Східній Галичині базувалося на традиції, яка склалася упродовж десятиліть і включала у себе демонстрації робітників, урочисті промови політичних діячів на мітингах, спортивні змагання та театральні вистави на соціальну тематику. Проте такої програми дотримувалася передусім Польська партія соціалістична (ППС), яка робила ставку на легальні методи роботи. Галицькі комуністи перебували на нелегальному становищі, тому в їх тактиці домінували інші засоби: розклеювання та розповсюдження агіток антидержавного змісту, вивішування червоних прапорів, сутички з поліцією та партійними опонентами п'юж.

ППС заздалегідь готувалася до травневих свят. Ожроку секретаріат партії є березні – на початку квітня відправляв усім повітовим партійним організаціям детальну інструкцію щодо проведення урочистостей в цей день. Так, є розпорядженні Центрального комітету партії від 11 квітня 1928 р. наголошується на тому, що першотравень є днем боротьби усіх трудящих з капіталістичним ладом. Очільники партії закликали не забувати мільйони вбитих робітників, інвалідів, сиріт та вдів кинутих на "паству молоху імперіалістичної війни". Місцевим партійним комітетам ППС рекомендувалося, ще в квітні провести зібрання робітників з лекціями про значення 1 травня у боротьбі за права трудящих. Також, Центральний комітет партії радив масово залучити робітничу молодь та студентів для проведення демонстрацій. Членам ППС на місцях слід було звернути увагу на роботу серед гімназійного та академічного юнацтва з метою залучення їх представників до участі в маніфестаціях. В обов'язковому порядку наказувалось провести збір коштів на робітничу пресу [6, арк. 6–8].

Упродовж березня-квітня в усіх повітових центрах та більших населених пунктах формувалися партійні комітети ППС, які мали займатися організацією проведення першотравневих урочистостей. До їх складу входили провідні місцеві партійні функціонери. Звичайно, що найбільші маніфестації проходили у Львові та великих промислових центрах – Дрогобичі, Бориславі, Стебнику.

Святкування 1 травня у Львові, зазвичай, розпочиналося близько шостої години ранку. У цей час робітничі оркестри виконували революційні марші та пісні – "Червоний прапор", "Марсельєза". Близько 9 години у своїх штабах збирались політичні та фахові організації – гміні робітники на вул. Вірменській 19, організація "Праца" на вул. Вірменській 2, кельнери на вул. Митній 6, мулярі на вул. Зелений 7, кахлярі на вул. Городоцькій 69, залізничники на вул. М. Конопницької 10. Після цього близько 10 години відбувалися зібрання на традиційному у цих випадках місці – площі Станіслава Гусевського (сучасна вул. Тершаковців) [3, арк. 35]. Комуністична партія Західної України (КПЗУ) і "Сельроб" ніколи не проводили спільних акцій з ППС, БУНДОМ чи Українською соціал-демократичною партією (УСДП) Крім них на площі перебувала значна кількість поліції та її таємних агентів [7, с. 1].

Водночас звичними були спільні мітинги ППС, УСДП та БУНДУ. Одне з таких зібрань відбулося у 1931 р. У центрі площі С. Гусевського розмістили трибуну для промовців, декоровану червоною тканиною та зеленню. Свято розпочалося з виступу одного з активних діячів ППС – Зелашкевича, який привітав усіх присутніх з міжнародним днем солідарності трудящих. У своїй промові він наголосив на важливості боротьби за права робітничого класу. Наприкінці доповіді він закликав підтримати іспанських товаришів, які "щойно скинули ярмо тисячолітньої реакції".

Наступним кроком було обрання президії зібрання. До неї увійшли чільні діячі місцевого соціалістичного руху – Гофман, Залашкевич, Лісевич, Ланг. Після цього слово надали досвідченому члену ППС – Хауснер. Свою доповідь він розпочав з констатації здобутків соціалістичного руху в Польщі. Наступна його теза полягала в тому, що земля та механізми не можуть бути власністю однієї людини, а належати цілому світу праці. Наприкінці Хауснер закликав бути готовими до перейняття лівими влади у свої руки, оскільки майбутнє людства пов'язане із соціалізмом.

На віче також виступали представники БУНДУ та УСДП, які наголосили на важливості єдиного фронту з усіх народів західноукраїнських земель у боротьбі з капіталізмом. В кінці відбувся урочистий похід вулицями міста. На чолі якого їхали велісопедисти у червоних майках. За ними несли партійні знамена ППС та УСДП. Наступними йшли оркестри гмінних робітників, газової служби, броварні та залізниці, які грали "Червоний прапор" та "Марсельєзу" [8, s. 1]. Маршрут демонстрації пролягав вулицями Вагилевича – Зеленою – Зублікевича – Миколая – Академічною

(сучасний проспект Шевченка) – Легіонів (сучасний проспект Свободи) до Великого театру, де відбулося її розв'язання. В 16 годині у Великому театрі пройшла вистава "Королева передмість", а на стадіоні Робітничо-спортивного клубу – спортивні ігри. Для підтримання порядку під час святкувань була організована партійна міліція у складі 200 осіб [3, арк. 36].

За схожим сценарієм відбувалися першотравневі маніфестації в інших містах Галичини. Так, як і у Львові, усі зібрання розпочиналися з виступів робітничих оркестрів. Наступним етапом були масові віча, у яких виступали як місцеві активісти ППС, так і партійні делегати зі Львова. Опісля відбувалися урочисті походи центральними вулицями населених пунктів. Зазвичай, у вечері проходили концерти та бали за участю робітників та партійних функціонерів [4, арк. 1–10].

Чисельність людей, які брали участь в першотравневих демонстраціях ППС була різною. Найбільш велелюдні мітинги відбувалися у великих промислових центрах. У 1930 р. чисельність робітників, що брала участь у святкуваннях у Дрогобичі становила 600 осіб, у Бориславі – 2000, в Перемишлі близько – 1000, у Винниках – 120 [4, арк. 3–6]. Водночас, у таких містечках, як Рава-Руська, Комарно, Сокаль кількість робітників, які брали участь у маніфестаціях не перевищувало 100 осіб. У Городку, Стрию, Самборі, Мостиськах в кінці 1920 рр. узагалі не було проведено демонстрацій, ініційованих ППС [6, арк. 75–82].

Отже, 1 травня у міжвоєнний період у Східній Галичині було важливою подією для діячів ППС. Вони використовували цей день задля популяризації своїх ідей та висловлення опозиційності щодо режиму Ю. Пілсудського. Водночас члени цієї партії використовували ненасильницькі та легальні методи політичної боротьби – мітинги та маніфестації, які відбувалися за погодженням з місцевою владою та поліцією. Проблематика першотравневих декларацій та промов зосереджувалася на соціальних аспектах – збільшення зарплатні, дотримання прав трудящих, впровадженні восьмигодинного робочого дня тощо. Дослідження святкування ППС 1 травня яскраво показує політичні симпатії мешканців західноукраїнських земель у міжвоєнний період. У цей день значні демонстрації цієї політичної партії відбувалися лише у великих містах – Львові, Бориславі, Дрогобичі, Перемишлі. Тобто, вплив ППС у Східній Галичині поширювався здебільшого на польських промислових робітників.

КПЗУ у міжвоєнний період позиціонувала себе інтернаціоналістичною організацією польського, українського та єврейського народів. У структурному плані партія була складовою Комуністичної партії Польщі. У її лавах перебувала значна кількість поляків, тому партія розглядається як частина польського лівого руху.

Керівництво КПЗУ надавало значної ваги святу 1 травня. Розглядаючи його як важливий чинник поширення свого політичного впливу на суспільство. Тому цій даті передувала копітка організаційна робота. Перебуваючи поза законом, галицькі комуністи робили ставку на акції, які були викликом офіційній владі. Заздалегідь відбувалися таємні зібрання комуністів, на яких обговорювався плани першотравневих виступів. Так, 24 квітня 1932 р. у Львові, на одному з таких нелегальних засідань, КПЗУ прийняла рішення про створення озброєної партійної самооборони та обрання її керівника під псевдонімом "Збишек". Передбачалося озброїти цю структуру ручними гранатами та вогнепальною зброєю. Цей арсенал мав бути використаний у можливих сутичках з поліцією чи партійними опонентами [5, арк. 3].

Також було прийнято рішення відібрати партійний штандарт ППС та привселюдно спалити його підчас першотравневих маніфестацій на площі С. Гусевського. Ця акція мала стати бойовим хрещенням для молодих членів КПЗУ. Крім цього члени партії мали розповсюджувати комуністичні агітки серед населення міста та солдатів військових частин.

Ці дії мали підтримати й ув'язнені члени партії, що перебували у львівських "Бригідках". 1 травня вони мали підняти бунт, роззброїти охорону та захопити в'язницю і утекти. Якщо б цей план не вдався, то ув'язнені комуністи мали викрикувати антидержавні заклики та прикрасити одяг червоними кокардами.

Окрім цих акцій, комуністи 1 травня таємно робили антидержавні написи на різноманітних спорудах та розповсюджували агітки. Так, у ніч перед святом 1932 р. у Зимній Воді на електричних стовпах була вивішена червона фана з написом "Геть з катом Пілсудським" [2, арк. 110]. У 1930 р. в Сокальському повіті, недалеко панського тартаку, на телеграфних лініях розмістили транспарант з наступними написами: "Хай живе 7 годин праці в день" та "Геть з вбивчою раціоналізацією праці" [4, арк. 38]. У Раві-Руській 1928 р. на приміщенні повітового суду комуністи червоною фарбою зробили написи наступного змісту: "Геть з диктатурою Пілсудського", та "Хай живе перше травня" [6, арк. 75].

Розповсюдженням агітаційних матеріалів 1 травня у більшості випадків займалися члени молодіжного крила КПЗУ – Комуністичної спілки молоді Західної України (КСМЗУ). Це була академічна або гімназійна молодь різного соціального походження – діти робітників, службовців чи навіть заможних єврейських комерсантів [5, арк. 4].

Ідеологічне забарвлення цих заходів значною мірою відрізнялося від доктрини ППС. Остання робила наголос на боротьбі за права трудящих – восьмигодинний робочий день, збільшення соціальних гарантій та виплат. У свою чергу, акції проведені комуністами, мали дещо інше ідейне підґрунтя. Свідченням цього є агітки КПЗУ кінця 1920 – початку 1930 рр. У одній з яких комуністи закликають усіх робітників та селян західноукраїнських земель 1 травня продемонструвати міжнародну солідарність і виступити проти націоналізму та сепаратизму. Оскільки вони ламають монолітний фронт революції. Тим самим цементуючи фашистський уряд. Тут же КПЗУ звинувачувала своїх політичних опонентів у зраді робітничого класу та прислужництві перед великим капіталом [6, арк. 15].

У комуністичних агітках лунали заклики до населення виступити на захист СРСР від "військової агресії з боку міжнародного імперіалізму та його прислужників – польських панів та фашистів" [6, арк. 16]. Крім цього комуністи у першотравневих агітках закликали робітників та селян знищити: фашистську диктатуру, національну неволю, капіталістичну раціоналізацію, "білий терор", капіталістичний визиск в Польщі.

Отже, святкування 1 травня відіграло вагомий роль у діяльності КПЗУ у міжвоєнний період. Партія використовувала цю дату задля поширення своїх ідей в середовищі робітників, селян, військових. Виступи комуністів окрім того, що носили антидержавний характер, скеровувалися проти своїх опонентів з лівого табору – ППС, БУНДУ, УСДП і не рідко закінчувалися пролиттям крові.

Жодне святкування 1 травня на західноукраїнських землях у міжвоєнний період не обходилося без втручання поліції. Після встановлення авторитарного режиму в Другій Речі Посполитій ця структура слідувала за будь-якою політичною активністю громадян.

Щороку на початку квітня воєводські управління державної поліції розсилали своїм повітовим структурам циркуляр, у якому зобов'язували їх вивчити настрої, що панували у середовищі робітників та різноманітних політичних груп. До 14 квітня комісаріати поліції надсилали рапорти у центр, що стосувалися першотравневих приготувань усіх місцевих партій.

На думку поліцейського керівництва, їх підлеглі у провінції, особливу увагу мали звернути на таке, як: у яких місцевостях віча будуть носити масовий характер; чи політичні партії повіту проводитимуть маніфестації спільно чи окремо; чи можливі сутички між представниками різних політичних угруповань у цей день. Окремо рекомендувалося збільшити кількість поліцейських агентів у середовищі комуністів [1, арк. 1].

Також поліцейське керівництво розсилали перелік гасел на транспарантах, які слід було негайно конфіскувати під час першотравневих демонстрацій: "Геть з капіталістичним наступом на восьмигодинний робочий день. Хай живе централізована боротьба пролетаріату цілої Польщі", "Геть з тягарем буржуазної санації. Вимагаємо збільшення платні", "Хай живуть робітничі комітети", "Геть з використанням праці підлітків та жінок. Рівна платня для всіх. Хай живе шестигодинний робочий день для молоді", "Вимагаємо негайної конфіскації землі панів і розподілу її між бідними селянами", "Геть з окупацією польською буржуазією Західної України та Білорусі. Права самовизначення і відізнання від Польщі", "Геть угоду з буржуазією. Хай живе союз робітників. Селян та пригноблених народів за знищення влади буржуазії", "Геть союз польської та єврейської буржуазії", "Геть з терором буржуазії. Хай живе самооборона робітників", "Геть з білим терором. Хай живе самооборона робітників", "Геть з диктатурою буржуазії. Хай живе диктатура пролетаріату", "Геть кордонами капіталу. Хай живе союз радянських республік світу", "Хай живе спільна боротьба німецького та польського пролетаріату", "Геть із замахом міжнародного капіталу на авангард робітничого руху – СРСР", "Геть з партійними угодами. Хай живе КПП" [1, арк. 13].

За декілька днів перед 1 травнем поліція переходила на посилений режим роботи. У великі населені пункти перекидалися додаткові підрозділи. Усі вулиці міст у цей день патрулювалися цілодобово. Поліція мала не допустити до розповсюдження агіток антидержавного змісту та будь-які маніфестації, організовані комуністами. Водночас поліція мала охороняти легальні демонстрації. Передусім слід було не допустити сутичок між різноманітними політичними силами.

Отже, святкування 1 травня у міжвоєнний період було знаковою подією для польських лівих сил на західноукраїнських землях. Це свято давало можливість популяризувати свої політичні ідеї в умовах авторитарного режиму Ю. Пілсудського. Проте значні першотравневі маніфестації ініційовані лівими партіями, проходили лише у найбільших промислових центрах – Львові, Бориславі, Дрогобичі, тим самим свідчили про вузьку соціальну базу польських соціалістів та комуністів.

Список використаних джерел

1. Держархів Львівської обл., ф. 108, оп. 1, спр. 239.
2. Там само, ф. 108, оп. 1, спр. 243.
3. Там само, ф. 121, оп. 1, спр. 173.
4. Там само, ф. 121, оп. 2, спр. 170.
5. Там само, ф. 121, оп. 2, спр. 172.
6. Там само, ф. 121, оп. 3, спр. 137.
7. Наша правда – Львів. – 1927. – № 6–9.
8. Dziennik Ludowy. – Lwów. – 3 maja 1931.

Василий Клок

**ПРАЗДНОВАНИЕ ПЕРВОГО МАЯ ПОЛЬСКИМИ ЛЕВЫМИ ПАРТИЯМИ ГАЛИЧИНЫ В
МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД**

В статье анализируются празднования первого мая польскими левыми партиями в межвоенный период. Характеризуются методы, которые использовали политические силы во время уличных акций в этот день.

Ключевые слова: коммунисты, социалисты, митинг, демонстрация, Первомай.

Vasyl Klok

**CELEBRATION OF MAY POLISH LEFTIST PARTIES GALYCHYNA
IN THE INTERWAR PERIOD**

This article analyzes the celebration on May Polish left-wing parties in the interwar period. Characterized by methods that use political forces during street protests that day.

Key words: communists, socialists, protest, demonstration, May Day.

УДК 94(477)

Олександр Петровський

**ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ УРСР
(ВЕРЕСЕНЬ 1939 – ЧЕРВЕНЬ 1941 РР.)**

У статті аналізуються стан та організаційно-методичне забезпечення охорони об'єктів культурної спадщини у західноукраїнських землях, зокрема на Тернопіллі упродовж досліджуваного періоду.

Ключові слова: Західна Україна, Тернопільська область, Друга світова війна, охорона культурної спадщини, радянська західних областей.

Культурна спадщина Тернопілля формувалася упродовж сотень тисяч років. Вона охоплює пам'ятки різних видів і типів, зокрема археології та архітектури. Усвідомлення необхідності збереження найцікавіших та найдорожчих старожитностей з'являється ще декілька тисяч років тому. Пам'ятки історії та культури відігравали колись та відіграють сьогодні значну роль у передачі та підтриманні від покоління до покоління певних культурних традицій, моральних норм і цінностей. Вони використовувалися і використовуються як чинник емоційного впливу, засіб формування світогляду та ідейних переконань тощо.

Метою даної роботи є характеристика основних тенденцій у становленні системи охорони культурної спадщини в Україні у зазначений період.

Об'єктом дослідження виступає охорона культурної спадщини в Україні.

Предметом вивчення є закономірності та особливості процесів становлення системи охорони культурної спадщини в західних областях у період їх інтеграції з УРСР.

Завдання полягають у виявленні та уведенні у науковий обіг інформації, отриманої з архівних документів, а також її інтерпретації; використанні непрямих даних, які знаходимо у документах, що часто залишаються без належної уваги; аналізі фактологічного матеріалу, якій допомагає розкриттю теми.

Джерельною основою дослідження виступають архівні документи, матеріали періодичних видань зазначеного періоду, які було виявлено при опрацюванні фонду Р-1833 Державного архіву Тернопільської області.

Часто пам'ятки ставали об'єктом вандалізму, свідомого їх руйнування або й повного знищення. Зі змінами суспільного ладу змінювалися критерії поцінування об'єктів культурної спадщини. У кожному нову історичну епоху з'являлися нові символи, творилися й нові пам'ятки, які ставали своєрідними "карбами", "віхами" історичного шляху етнічних груп, народів, націй та усього людства. Ігнорування проблеми збереження та шанобливого використання культурної спадщини ніколи не сприяло зміцненню підвалин держави та поступу суспільства. Це яскраво ілюструють історичні приклади.

Варто поглянути на деякі періоди в історії охорони культурної спадщини на Тернопіллі, зокрема в роки, що передували німецько-радянській війні. Це важливо для розуміння тих підходів, що здійснювалися у відношенні до об'єктів культурної спадщини на нових для партійно-державного керівництва СРСР "полігонах" соціалістичного будівництва. Аналіз фактів тогочасного життя